

УДК 371.123:65.012.6.

© 2012

Мільто Л.О.

РОЛЬ ПЕДАГОГІВ-НОВАТОРІВ У РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Звернення до історії розвитку педагогічної майстерності вчителя визначається тим, що історико-педагогічний аналіз досвіду роботи найкращих вчительських кадрів може дати відповіді на багато питань, виникаючих перед сучасною педагогічною освітою. Розробка сучасної концепції педагогічної майстерності можлива лише на основі використання педагогічних ідей і передового досвіду, накопиченого нашими попередниками, тому що найкращі досягнення минулого і педагогічна спадщина новаторів, вершина педагогічної майстерності, базується на ідеях гуманізму, відповідає завданням сучасності і позбавляє сьгоднішніх вчителів від необхідності знов відкривати вже відкриті до них педагогічні істини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Важливе значення у контексті висвітлення та узагальнення передового досвіду вчителів-новаторів мають праці українських та російських педагогів-практиків і науковців Ш.О.Амонашвілі, Ю.К.Бабанського, Є.М.Ільїна, Г.К.Селевка, В.Ф.Шаталова, І.І.Чернокозова та ін.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є висвітлення вагомого впливу педагогів-новаторів другої половини ХХ століття на розвиток педагогічної майстерності вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження... З другої половини 80-х років ХХ століття в Росії починає гостро усвідомлюватися потреба школи у творчому вчителі, в цей період відбувається інтерес суспільства до індивідуальності людини, а також творчої індивідуальності педагога. В умовах перебудови суспільно-політичного життя країни на протигагу авторитарної педагогіки зароджується педагогіка співробітництва. Новий педагогічний рух в науці і шкільній практиці виник внаслідок незадоволення передових науковців і вчителів засиллям у школі адміністративної педагогіки з її авторитарністю, антигуманністю, бюрократизмом. Часом її народження вважається 18 жовтня 1986 року, коли в "Учительській газеті" був опублікований головний документ педагогіки співробітництва, а його авторів стали називати новаторами. Маніфест педагогів-експериментаторів "Педагогіка співробітництва" став програмним для вчителів, які розуміли необхідність гуманізації освіти.

В 1977 р. на шпальтах журналу "Радянська педагогіка" з'явилася стаття Ю.К.Бабанського "Передовий досвід учителів і педагогічна наука", в якій він зазначав, що досвід новаторів педагогічної праці досить суттєво впливає на розвиток педагогічної науки. Науковець писав: "Узагальнення передового досвіду є найважливішим елементом процесу наукового дослідження з педагогічних проблем. Його знання дає змогу передусім конкретизувати гіпотезу дослідження, яка повинна впливати не лише з теоретичних міркувань, і й з оцінки можливостей розвитку педагогічної практики. При цьому діяльність майстрів педагогічної праці виконує своєрідну функцію експертної оцінки близьких, середніх та далеких перспектив розвитку практики навчання й виховання" [2, с. 43-48].

Відомо, що одним із джерел інновації в освіті є передовий педагогічний досвід. 80-ті роки ХХ ст. ознаменовані значним підвищенням інтересу до вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду новаторського руху. Творче начало в діяльності вчителів зростає завдяки революційним ідеям педагогів-новаторів, діяльність яких багато в чому підготувала реформи кінця 80-х - початку 90-х років.

Новатор (від лат. Novator - оновлювач) - людина, що запроваджує нові, прогресивні принципи, ідеї, технології в якійсь галузі. Новаторство у педагогіці 1980-х рр. було породжено самим життям, прагненням вчителів удосконалити навчально-виховний процес. Характерно, що новаторство мало масовий характер і одразу охопило та викликало ентузіазм новацій у вчителів самих різних поколінь та спеціальностей з різних міст колишнього Радянського Союзу.

Імена педагогів-новаторів В.Ф.Шаталова, Ш.О.Амонашвілі, І.П.Волкова, Є.М.Ільїна, В.А.Караковського, С.М.Лисенкової, М.П.Щетиніна, В.А.Караковського, Б.П.Нкітіна, які підписали маніфест "Педагогіка співробітництва", стали широко відомі педагогічної і суспільної громадськості. Істино блискучі майстри педагогічної справи, які мали за плечима багаторічний досвід, експериментатори шукали власні шляхи ефективного покращення і гуманізації навчально-виховного процесу у школі. Індивідуальний підхід, особистісно орієнтована педагогіка, гуманна освіта, індивідуальна освітня траєкторія, розвиток толерантної особистості - це педагогічні напрями стали популярними серед педагогів-реформаторів. Метою вчителів-новаторів максимально розкрити потенційні можливості учнів і стимулювати розвитку їх творчих здібностей.

Незважаючи на різноманітність підходів до вирішення цього важливого питання, педагогічна система вчителів-новаторів базувалася на загальних принципах педагогіки співробітництва:

1. Повага до індивідуальності кожного учня; партнерські відношення між вчителем і учнями, прагнення до їх духовної взаємодії; створення комфортних, психолого-педагогічних умов для індивідуального розвитку вихованців; оптимістичне прогнозування і віра вчителя в здатність учнів успішно навчатися.

2. Пошук нових, нетрадиційних методів, прийомів і засобів навчання, що створюють сприятливі умови для максимально повної реалізації учнями свого творчого потенціалу та забезпечують високий результат засвоєння учнями навчального матеріалу.

3. Перспективність дидактичних ідей та практичного досвіду педагогів-новаторів підтверджувалася високими навчальними успіхами їхніх учнів.

4. Доступність педагогічного досвіду новаторів для вчителів всього колишнього Радянського Союзу і можливість його впровадження в практику роботи вчителя-вихователя.

У 80-ті - 90-ті рр. ХХ ст. проводилася широка популяризація досвіду роботи вчителів-новаторів: великими тиражами публікувалися їх авторські книги, відбувалися радіо та телепередачі, присвячені досвіду їх роботи, проходили їхні власні зустрічі з широким колом вчителів та учнів. Це давало можливість вчителям на професійному рівні спілкуватися з самими новаторами і отримати інформацію про досвід їх реформаторської діяльності від них особисто. Прізвища вчителів-реформаторів були в центрі уваги радянського суспільства, чому сприяли засоби масової інформації, особливо телебачення. Упродовж 1986 - 1987 рр. педагоги-майстри беруть участь у телевізійних зустрічах в «Останкіно», тому їх зовнішність, образ мислення, ціннісні орієнтації стали відомими мільйонам людей і здійснили позитивний вплив не лише на їх колег-учителів, а й на громадське суспільство того часу.

Завдяки цим творчим зустрічам стали надзвичайно популярними і відомими всьому Радянському Союзу педагоги із України: О.А.Захаренка, І.А.Зязюн, В.Ф.Шаталов та ін. Наслідуючи їх ідеї, тисячі вчителів, керівників навчальних педагогічних закладів, органів управління освітою намагалися формувати нову людину, розкривати найкращі якості особистості учнів і розвивати їх творчий потенціал. Діяльність видатних українських педагогів також впливала і на становлення основ педагогічної майстерності в процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя у вищих навчальних педагогічних закладах.

Історик педагогіки О.А.Лавріненко пише: «Важливою подією в житті педагогічної громадськості України став виступ ректора Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г.Короленка, професора І.А.Зязюна в концертній студії Останкіно (м. Москва) в березні 1987 р. Відповідаючи на запитання провідних учених-педагогів, учителів-практиків, студентів педагогічних ВНЗ із різних куточків Радянського Союзу, ним були окреслені визначальні чинники розвитку педагогічної майстерності, як необхідної дисципліни в системі професійно-

педагогічної та практичної підготовки майбутнього вчителя: вчитель-майстер не повинен задавати моральної шкоди своєму вихованцю; педагогічній майстерності майбутнього вчителя у педагогічному ВНЗ повинно приділятися достатньо уваги, вчитель має усвідомлювати спільне і відмінне в театральному і педагогічному мистецтві; педагогічна майстерність прискорює зміни усталених методик освіти і виховання, забезпечує високий рівень професіоналізму вчителя» [3, с. 77].

Аналіз запитань, реплік, реакцій людей в залі, відгуки телеглядачів свідчили, що серед найбільш вагомих факторів, які позитивно вплинули на суспільство, були такі: готовність вчителів захищати значущість свого "Я", уміння вести продуктивний діалог, зацікавленість педагогів в оновленні суспільства, боротьба з бюрократизмом і заідеологізованістю шкіл, демократизація навчальних закладів.

На формування педагогічної майстерності вчителів-практиків загальноосвітніх шкіл великий вплив мала творча індивідуальність самих педагогів-новаторів. Своїми досягненнями ці вчителі зобов'язані не лише авторським педагогічним технологіям, психолого-педагогічним прийомам і методам, які вони ефективно реалізовували на практиці, але й своєму особистісному педагогічному талантові і досконалої педагогічної майстерності.

В 1988 р. ХХ ст. у видавництві "Радянська школа" вийшла книга І.І.Чернокозова "Професійна етика вчителя", де автор пише: "Радянські вчителі сьогодні проявляють великий інтерес до творчості відомих в країні педагогів-новаторів. Досвід одних із них неможливо відокремити від особистості вчителя і є реалізацією індивідуальних і неповторних її сторін, проявом таланту. Такий досвід часто переходить до рівня мистецтва, артистизму. Метод зливається з образом педагога, який і стає інструментом впливу на учнів" [7, с. 147].

Вагомий внесок у розвиток ідей педагогічної майстерності зробив відомий російський педагог-новатор Євген Миколайович Ільїн (1929 р.) - вчитель літератури м. Санкт-Петербург (Ленінград). У 60-х - 70-х рр. ХХ ст. педагог розробив оригінальну концепцію викладання літератури на основі педагогічного спілкування, його методика дозволила індивідуалізувати засвоєння учнями програмного матеріалу та підвищити їх активність у навчальному процесі. Успіх професійної діяльності Є.М.Ільїна був забезпечений активною творчою взаємодією і доброзичливими відносинами вчителя з учнями, їх взаємним інтересом і духовним контактом, досконалим володінням вчителем педагогічною технікою, тому уроки літератури стали для його учнів уроками морального виховання, пізнання себе і життя.

Великого значення педагог-новатор надавав одному з найважливіших елементів педагогічної майстерності - педагогічній техніці, а артистизм вчителя вважав ефективним засобом взаємодії між вчителем і учнями. Підтвердженням цього є слова І.І.Чернокозова: «...в країні широко відомо ім'я ленінградського вчителя Є.М.Ільїна. На його досвіді можна і потрібно навчатися, тому що в ньому відкриваються можливості талановитого вчителя, який досконало володіє педагогічною технікою» [7].

Урок літератури - це мистецтво, зазначає педагог-новатор, а вчитель - художник свого уроку. Він і сценарист, і режисер, і виконавець, і строгий критик і літературознавець. На думку педагога-новатора, щоб стати справжнім майстром, вчителю не слід копіювати нічну манеру, тому що копіювати - це продовжувати, підкреслює Є.М.Ільїн: "Дивіться, як ведуть уроки досвідчені майстри, і - вчіться у себе. У нашій справі, як у мистецтві, цінним є неповторний і в цьому сенсі передовий досвід. Визнавати і шанувати індивідуальну манеру, маючи свою. Не бійтеся йти своїм шляхом! Почніть, мабуть, як потрібно, як вчили, і поступово відходите від того, з чого почали, - до власного творчого "Я". Повернення до себе і є набуття себе" [5, с. 264-265].

У 1988 році, у видавництві "Радянська школа", виходить книга Є.М.Ільїна "Мистецтво спілкування", де він називає вчителя не самою головною людиною на уроці, а першою серед рівних, ведучою і відомою одночасно. На його думку, рівноправність вчителя і учнів, їх співпраця не знижує статус педагога, а, навпаки, підвищує. Відомий педагог, майстер експромту, зміг пробудити у своїх учнів інтерес до навчання і розвинути їх здібність до творчого розуміння літературних творів, допоміг їм навчитися аналізувати власний життєвий досвід, завдяки чому його уроки стали актуальними для учнів.

Є.М.Ільїн зробив власну систему викладання літератури як предмету, формуючого людину, а його педагогічну технологію можна віднести до гуманістичних, заснованих на індивідуальному підході та демократизації особистісних відношень між вчителем і учнями.

Яскравим представником педагогів-новаторів є Шалва Олександрович Амонашвілі (1931 р.), доктор психологічних наук, професор, академік РАО, іноземний член-кореспондент НАПН України, автор широко відомих педагогічних видань, серед яких особливо значущими є "Школа життя", "Добрий день, діти!", "Як живе, діти?" та інші.

Ш.О.Амонашвілі вважає, що усвідомити необхідність опанування педагогічною майстерністю йому допомогло порівняння професії вчителя з професіями лікаря і актора. На його думку, педагог повинен вивчити дитину всебічно, тобто не лише її індивідуальну психологію і характер, а й індивідуальне життя, середовище, в якому формується її характер.

Порівнюючи професію вчителя з професією актора, педагог-новатор зазначає, що професія вчителя значно складніша ніж актора, тому що актор на сцені належить не самому собі, а глядачам і своєму героєві, а вчитель належить дітям з конкретними характерами. "Упродовж кількох років учитель не розлучається зі своїми дітьми-учнями, він і не може розлучитися, бо в такому разі буде перервано педагогічний процес, тобто процес становлення людини і пізнання нею життя. "Даруй себе дітям!" - ось до чого привело мене порівняння професії педагога з професією актора". Порівняння професії учителя з іншими професіями дозволило педагогу скласти текст для самонавіювання такого змісту: "Будь обережний! Не помилися! Будь надією для школяра! Даруй себе дітям! Знай, чого прагнеш! Постійно шукай у дитини багатство її душі! Будь терплячий в очікуванні дива і будь готовий до зустрічі з ним у дитині!" [1, с.7 - 8].

Педагогічна система Ш.О.Амонашвілі будується на засадах гуманності, віри в дитину, співтворчості між вчителем і учнями. Педагог-новатор вважає, що навчальні заняття повинні бути уроками морального становлення, духовного підвищення, пізнання себе як людини, взаємодопомоги.

На думку Ш.О.Амонашвілі, вчитель є найголовнішою людиною у світі, а від його професійної майстерності залежить майбутнє дитини, тому так важливо, щоб педагог володів не лише наукою виховання, але й мистецтвом спілкування з дитиною і дитячим колективом. Потрібно, як вважає педагог-новатор, щоб в класі була встановлена атмосфера взаємної довіри, любові, поваги, чуйності, взаєморозуміння, взаємодопомоги, радості, співпереживання і співчуття. На його думку без живого, емоційного спілкування неможливо зацікавити учнів, зробити їх активними учасниками і співтворцями уроку.

Особистісно гуманний підхід до дитини є фундаментальним досягненням теорії і практики гуманістичної педагогіки Ш.О.Амонашвілі, його виховна система збудована не за принципом підготовки дитини до життя, а на основі розуміння дитинства як найважливішого життєвого етапу зі своїми проблемами і переживаннями, які повинні прийматися педагогом. Шалва Олександрович приділяє велику увагу емоційному стану дітей, він написав трактат о гуманних основах навчальної освіти і назвав його "Школа життя".

Педагог-новатор Ш.О.Амонашвілі великого значення надає педагогічній підготовці вчителя у вищих навчальних закладах и наголошує на тому, що педагогічні інститути не мають права випускати просто вчителів, які знають тільки методику та профільні предмети. З позиції гуманної педагогіки кожний вчитель повинен мати високу віру, а з вірою удосконалюється духовний світ людини, тому вчитель мусить виконувати такі принципи: віра вчителя в безмежні можливості та іскру Божу дитини, в силу гуманної педагогіки. Слово "вчитель", як підкреслює педагог, це унікальне слово, яке означає духовну особистість. З 1998 року і по сей день Ш.О.Амонашвілі очолює лабораторію гуманної педагогіки Московського міського педагогічного університету. Навколо цієї творчої лабораторії об'єднуються школи, вчителі, студенти, створений авторський майстер-клас Ш.О.Амонашвілі.

У березні 2002 року були проведені Перші міжнародні педагогічні читання, присвячені гуманній педагогіки, які продемонстрували унікальний педагогічний досвід Ш.О.Амонашвілі гуманно-особистісного підходу до дитини. У містах Тюмень, Санкт-Петербург, Москва та ін. зараз відкриті експериментальні школи, які працюють на основі системного, гуманно-особистісного підходу до дітей, а відповідна програма рекомендована Міністерством освіти РФ.

Ш.О.Амонашвілі є керівником Міжнародного центру гуманної педагогіки. Незважаючи на поважний вік, педагог і зараз веде активне творче життя: він заснував більш двохсот центрів (Росія, Україна, Білорусь, Естонія) і проводить семінари, майстер-класи для вчителів, працівників освіти. Видатний педагог керує Всеукраїнським Центром гуманної педагогіки в Україні, тому з ініціативи ректора університету ім. М.П.Драгоманова академіка В.П.Андрущенко і завідуючої кафедри педагогічної творчості, доктора педагогічних наук, професора Н.В.Гузій, протягом 2009-2010 навчального року в межах проекту "Творчі майстерні педагогів-новаторів" була організована та проведена зустріч з почесним професором НПУ імені М.П.Драгоманова Ш.О.Амонашвілі.

Ця зустріч надихнула викладачів кафедри на проведення університетського студентського конкурсу "Чому я обрав педагогічну професію" (назва конкурсу була запропонована самим майстром). Надалі кафедра педагогічної творчості виступила з ініціативою розширити формат конкурсу, придати йому статус постійно діючого і заснувати на базі НПУ ім. М.П.Драгоманова Всеукраїнський конкурс творчих робіт студентів: "Педагогічна професія: місія, виклики, перспективи" ім. Ш.О.Амонашвілі. Педагог-новатор з почуттям обов'язку і вдячності прийняв цю пропозицію та зазначив, що пишається тим, що є почесним професором відомого університету і рад співпрацювати з українськими колегами.

Віктор Федорович Шаталов (1927 р.) - учасник Великої Вітчизняної війни, народний учитель СРСР, кавалер ордена Дружби (Указ Президента Росії № 1552 від 19 листопада 2007 року), заслужений учитель УРСР, професор Донецького інституту соціальної освіти, лауреат міжнародних премій. В.Ф.Шаталов автор понад 40 науково-педагогічних праць, у яких розглядається проблематика педагогічної майстерності і які перекладені на 17 мов світу.

Після закінчення педінституту, Віктор Федорович почав працювати вчителем фізики і математики в м. Донецьк, а в 26 років став директором школи. Все своє професійне життя педагог проводить педагогічні дослідження та експерименти. Методична система, розроблена В.Ф.Шаталовим, дозволяла вирішити гострі проблеми шкільної освіти: перевантаження школярів, пасивність і відсутність інтересу до навчання. Вчений-педагог розробив оригінальну систему інтенсивного навчання для середніх і старших класів загальноосвітньої школи, створив авторські навчальні посібники, запропонував нестандартні форми контролю знань.

Вся педагогічна система новатора, яка розроблена і перевірена їм на власній практиці, є результатом високого рівня педагогічної майстерності самого вчителя, його здатності генерувати педагогічні ідеї. Важливим чинником педагогічної майстерності вчителя, як вважає педагог-новатор, є мистецтво мовлення: "І нехай не думають майбутні літератори, історики та суспільствознавці, що пристрасний заклик вчителя навчатися майстерності слова стосується лише їх... Мляво, позбавлено життя і художньо безпомічно прочитана вчителем умова задачі, чи то з фізики, математики або хімії, породжує в учнів відповідну повільність мислення, дистрофію зацікавленості і незворотну апатію почуттів. Одночасно з цим правильно поставлені змістовні наголоси, уміло змонтовані абзаци і багатозначні паузи не залишають байдужими жодного школяра - ні п'ятикласника, ні десятикласника" [8]. В.Ф.Шаталова вважає, що не буває дітей, яких не можливо було б навчити, а бувають непрофесійні педагоги.

Серед російських педагогів-новаторів чільне місце в 80-ті роки ХХ ст. займала Московська вчителька початкових класів С.М.Лисенкова, новаторство якої полягало у вдосконаленні системи навчання в молодших класах. Вона розробила дієву систему управління навчальним процесом молодших школярів, запропонувала способи вивчення і саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності учнів, використовуючи алгоритмізацію навчального матеріалу у вигляді опорних сигналів (схеми, картки, таблиці, дидактичні знаки). Схеми допомагають учням оволодіння розумовими прийомами.

Методика С.М.Лисенкової забезпечувала високу якість засвоєння знань і дозволяла скоротити час навчання у початковій школі. Важливим елементом її методики було випереджаюче навчання, ідея якого була навіяна думкою Л.С.Виготського про зони актуального і найближчого розвитку. Попереднє вивчення найбільш складного матеріалу здійснювалося задовго до його проходження на уроці. Вчителька підтвердила життєвість цієї думки і блискуче її реалізувала в початкових класах. Реалізація випереджаючого навчання має три етапи: I - попередня підготовка учнів: введення перших порцій (елементів) майбутніх знань; II - уточнення нових понять та їх застосування; III - відкриття нових перспектив, розвиток швидкості розумових прийомів і навчальних дій.

У результаті випереджального навчання учні легко і свідомо засвоювали складну тему, була економія навчального часу, оскільки діти швидше сприймали новий матеріал. С.М.Лисенкова відмовилася від додаткових занять з учнями, тому що завдяки розробленій педагогічній системі їй вдалося добитися нормальної успішності всіх учнів. Людяністю, гуманізмом відрізнялося спілкування С.М.Лисенкової з учнями і це викликало відповідну любов і довіру дітей до вчителя.

В ряду відомих вчителів-новаторів стоїть український педагог Микола Миколайович Палтишев (1946) - народний учитель СРСР (1987), учитель фізики із м.Одеси, кандидат педагогічних наук, професор. М.М.Палтишев є лауреатом премій ім. Н.К.Крупської, К.Д.Ушинського, В.І.Вернадського, нагороджений золотими медалями ВДНГ СРСР та УРСР, орденом "Володимирської Пресвятої Богородиці", "Срібного Хреста України", дипломом "ТОП вчитель 2008", Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України та НАПН України за впровадження в навчальний процес сучасних педагогічних технологій. Автор багатьох науково-методичних праць і книг для вчителя, зокрема "Педагогічна гармонія", "Гармонія уроку", "Відкриваю своє серце колегам", "Педагогічна майстерність та шляхи її досягнення" та ін.

У 1971 році випускник технологічного інституту М.М.Палтишев, будучи викладачем профтехучилища, закінчив фізико-математичний факультет Одеського педінституту. На початку своєї педагогічної діяльності вчитель проводив свої уроки за традиційною методикою, результати навчання учнів були невтішні, а як відомо, невдачі учнів у навчанні приводять до втрати їх інтересу до предмету. Аналізуючи свою педагогічну діяльність, М.М.Палтишев побачив головну причину невдач учнів в тому, що вони не мали початкових знань, умінь і навичок і щоб підвищити рівень навчальної успішності своїх вихованців і зацікавити їх предметом, педагог починає використовувати різні педагогічні прийоми: загальні поради, індивідуальні консультації, хороше заучування, обговорювання, диференційоване навчання, взаємоконтроль, метод взаємооцінки та ін.

М.М.Палтишев замислюється над тим, як зробити теоретичну підготовку максимально ефективною для фахівця-професіонала, а теоретичний курс фізики більш прикладним. Педагог звернувся до практики, від з'ясував, з якими законами фізики зустрічаються учні в процесі засвоєння предметів професійного циклу на виробничій практиці. На думку педагога, зміст програми будь якого навчального предмету повинен містити теоретичний матеріал максимально наближений до практичних вимог певної професії. Проаналізував навчальні програми з токарної і слюсарної справи, матеріалознавства, електротехніки та інших професійно-профільюючих предметів, М.М. Палтишев на їх основі розробив власну робочу програму з курсу фізики. Так з'явилася ідея

контекстного (професійно орієнтованого) навчання суть якого полягала в тому, щоб об'єднати у навчальному процесі теорію і практику, тобто інтегрувати навчання, науку і виробництво. Так фізика стала улюбленим навчальним предметом учнів, побачивши її прикладну роль, у них з'явилася мотивація, практична потреба в теоретичних знаннях з фізики, яка допомагає оволодіти технічними питаннями їх професії.

М.М. Палтишев розробив власну структуру курсу з фізики як навчального предмету. Він звернув увагу на те, що в підручниках фізики нечітко визначений основний і другорядний матеріал, тому учням важко виділити основну систему знань, з усього курсу фізики попередніх років педагог виділив те, що потрібно для заучування, виявилось усього 17 основних понять і формул, які потрібно було знати із пройденого матеріалу, а тому чотирьох - п'яти уроків було достатньо, щоб їх вивчити. Згодом педагог-новатор розробив авторську систему навчання і назвав її поетапною, що передбачала ліквідацію прогалин шкільної підготовки учнів: формування навчальних умінь; розвиток пізнавального інтересу до навчання; активізація самостійної, творчої діяльності учнів у процесі засвоєння нових знань, умінь і навичок. З 1976 по 1990 роки учні Миколи Миколайовича постійно були переможцями Республіканських олімпіад з фізики, а його кабінет фізики признавався кращим у СРСР.

"Поетапна система навчання" (1982) М.М.Палтишева була признана АПН СРСР і АПН України та розповсюджена не лише в навчальних закладах СРСР, а й в Японії, Німеччині, Франції, В'єтнамі, Монголії, на Кубі. Про досвід інноваційної діяльності педагога було надруковано в енциклопедичних виданнях, зокрема "В світі професій" (1986), про його поетапну систему навчання писали видатні науковці Ю.К.Бабанський, М.М.Поташник та ін.

Для підвищення педагогічної майстерності вчителів Радянського Союзу, на кіностудії Київнаучфільм був створений відеофільм «Моя система навчання», слайди і плакати з поетапною системою навчання за М.М.Палтишевим, що пояснювали сутність цієї системи, суть якої полягала в тому, що кожний етап навчання має свої цілі і завдання, відбувається корекція змісту навчання, засобів навчання і досягається результат, що був спланований заздалегідь.

М.М.Палтишев був делегатом V зібрання вчителів СРСР (1987), Всесоюзного з'їзду робітників народної освіти (1988). У 1989 р. Микола Миколайович був обраний Народним депутатом СРСР, де керував підкомітетом з професійної освіти, та призначений радником ЦК КПРС з питань освіти.

Як вчений-педагог, аналізуючи власну практику і досвід інших педагогічних колективів, М.М.Палтишев прийшов до висновку, що вся навчально-виховна система базується на законі педагогічної гармонії, що приводить у відповідність організацію освіти і цільові установки, які допомагають порівняти зміст, форми, методи навчання, перетворюючи їх у дієві засоби педагогічного процесу, спрямовані на створення для учнів гармонійних, сприятливих психолого-педагогічних умов в процесі навчання.

Закон педагогічної гармонії, який М.М.Палтишев запропонував і спробував обґрунтувати, позитивно сприймається як теоретиками, так і вчителями-практиками. На думку педагога, у навчально-виховному процесі все не лише взаємопов'язано, але і взаємодіє в гармонії, тому науковець розробив умови існування педагогічної гармонії, гармонійність як аналітичний принцип дидактики, міру і якісну оцінку гармонії. Педагог-новатор першим в країні почав проводити уроки-вистави з використанням музики, поезії, живопису. Наприклад, темою одного із його майстер-класів була така тема: "Фізика під музику Баха або учти і навчити - в чому різниця?".

На цей час М.М.Палтишев є науковим експертом проекту МОН України, НАПН України та Всеукраїнського журналу "Директор школи, ліцею, гімназії", "Вчителя-новатори України". В останні роки працює вчителем фізики в Одеській загальноосвітній школі № 55. Педагог-новатор провів лекційні заняття не лише у різних містах України, а й в Японії, Німеччині, Франції, В'єтнамі, Монголії, на Кубі. Науковець-дослідник і блискучий майстер педагогічної справи М.М.Палтишев вже понад десять років проводить свої авторські семінари і майстер-класи в Росії.

Свої творчі пошуки практико-орієнтованих дидактичних підходів педагог описав в книзі "Педагогічна майстерність та шляхи її досягнення", де він пише: "Учитель - це образ, створюваний століттями, тому він шанується усіма. Всі чикають від цієї професії саме Учителства! Учитель - це майстер. Майстер слова, Майстер звуку, Майстер думки, Майстер емоцій і настроїв. Тому, щоб стати Учителем, кожен повинен розуміти, що урок - це не лише 45 хвилин спілкування з учнями, а все життя прожите людиною. И в залежності від того, як він її прожив, 45 хвилин уроку у кожного пройдуть по-різному" [4].

Одним з ініціаторів педагогіки співробітництва був вчитель-новатор Ігор Павлович Волков (1927 р.) - кандидат педагогічних наук (1983), заслужений учитель РСФР (1982). З 1961 р. і до кінця 80-х рр. працював вчителем креслення та малювання у середньої школі №2 м. Реутово, Московської області, де розробив і перевіряв на практиці методику розвитку творчих здібностей дітей молодших класів.

На думку педагога-практика і науковця І.П.Волкова, ефективним засобом становлення індивідуальних здібностей дитини є самостійна творча діяльність учнів під керівництвом учителя. Учитель-новатор створив у школі "Творчу кімнату" для учнів, де діти мали можливість не лише працювати, а й спілкуватися на основі захоплення спільною творчою діяльністю. У «творчій кімнаті» дозволялося працювати всім дітям незалежно від

успішності їх навчання, займатися їх улюбленою справою і встановлювати власний ритм роботи. Вчителів не повинні були нав'язувати свої думки з приводу вибору учнями творчих справ, а у процесі перевірки самостійної роботи вихованців, учитель мав бути доброзичливим, не виказувати різкості, незадоволення і роздратованості.

І.П.Волков започаткував уроки творчості і запропонував учням комплексні завдання: створення макетів, моделей, скульптур з дерева та ін. Відомості про результати роботи фіксувалися у творчій книжці школяра, яка відображала його особистісні інтереси і професійні нахили. Зміст навчального матеріалу дозволяв виявляти і розвивати творчі здібності учнів, які б допомогли їм проявити себе у будь-якій справі.

Педагоги-новатори і їх педагогіка співробітництва породили численні інноваційні процеси в освіті. Період 80-х - 90-х років ХХ ст. в Радянському Союзі виникає не лише педагогічний рух учителів-новаторів, а й з'являються авторські школи, підґрунтям яких були інноваційні педагогічні системи, що сприяли розвитку педагогічної майстерності як науки. Авторами таких педагогічних систем виступили педагоги-науковці і вчителі: Ш.О.Амонашвілі, В.С.Біблер, І.Ф.Гончаров, М.П.Гузик, В.А.Караковський О.А.Захаренко та багато ін.

Прикладом особистісно-орієнтованої авторської школи може слугувати досвід Олександра Антоновича Захаренко (1937 - 2002 рр.) - українського педагога, одного із зачинателів педагогіки співробітництва в Україні, Заслуженого учителя УРСР (1974), народного учителя СРСР (1983), академіка АПН України (1992), дійсного члена Російської Академії освіти, громадського діяча, директор відомої в Україні авторської школи с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області (1966 - 2002). За три місяці до його смерті Сахнівська школа набула офіційного статусу "Авторська школа О.А.Захаренка".

У 1966 р. О.А.Захаренко був призначений директором Сахнівської середньої школи і пропрацював на цій посаді 35 років, став прославленим педагогом-новатором, творцем авторської школи і збагатив педагогічну теорію і практику оригінальними, творчими новаціями. Школа стала своєрідним генератором нових педагогічних ідей, а її девізом стали слова О.А.Захаренко: "Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального".

Авторська система педагога-новатора була спрямована на народну педагогіку, підтримку сім'ї, сімейних традицій, розвиток національної свідомості і патріотизму учнів. Як й інші педагоги-новатори, він на практиці реалізовував «педагогіку конкретної мети», духовний взаємозв'язок вчителя та учнів, навчання без примусу, творче самоврядування, особистісного орієнтований підхід, співпрацю вчителів з батьками і громадськістю.

Одним із лідерів педагогіки співробітництва і руху педагогів-новаторів є Володимир Абрамович Караковський (1932 р.) - член-кореспондент РАО (1990), заслужений учитель РСФСР (1971), доктор педагогічних наук (1989), народний учитель СРСР (1991).

В 1953 р. після закінчення педагогічного інституту, В.А.Караковський працював учителем літератури та російської мови в середній школі № 48, а з 1962 р. очолював челябінську середню школу № 1 і став реалізовувати методику колективного творчого виховання.

В 1977 р. В.А.Караковський продовжив роботу в Москві, де був призначений директором середньої школи № 825. Яскрава особистість, талановитий педагог-майстер він розробляє і реалізовує на практиці методику колективних творчих справ, школа отримує статус науково-практичної лабораторії і стає авторської, новаторською. Виховна система педагога-новатора орієнтована на розвиток творчої особистості учнів, їх інтересів і здібностей, а педагогічне спілкування між вихователями і вихованцями відбувається на основі демократичності, співробітництва, зацікавленості спільною творчою діяльністю. Основна форма організації життєдіяльності шкільного колективу - підготовка і проведення неформальних творчих справ, що мають моральний сенс для учнів.

Постійний пошук творчих справ (комунарські збори, дидактичний театр, аукціони знань, наукові експедиції), які об'єднували вихователів і вихованців різновікових колективів були заслугою блискучого організатора, генератора ідей В.А.Караковського.

Висновки... Насамкінець слід зазначити, що педагоги-новатори уявляли собою яскравий зразок вчителя-майстра. Важливо також підкреслити, що педагогічний рух новаторів був створений самими вчителями, які прагнули знайти нову методологію в педагогіці. Ядром новаторського руху була педагогіка співробітництва, а представниками даного педагогічного напрямку були як досвідчені вчителя-практики, так і прогресивні викладачі вузів, які розробили оригінальні навчально-виховні методики.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Единство цели: пособие для учителя / Ш.А.Амонашвили. - М.: Просвещение, 1987,- 208 с.
2. Бабанский Ю.К. Передовой опыт учителей и педагогическая наука / Ю.К.Бабанский // «Советская педагогика». - 1977. - №11-С.43-48.
3. Лавріненко О.А. Історія педагогічної майстерності: Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, вчителів / Олександр Лавріненко. - К.: Богданова А.М., 2009. - 328 с.
4. Палышев Н.Н. Педагогическое мастерство и пути его постижения: учебно-метод. Пособие для слушателей курсов усовершенствования учителей / Н.Н.Палышев. - Южноукраїнський научний центр АПН України. - Одеса : [б. и.], 2000. - 119с.

5. Педагогический поиск / Сост. И.Н.Баженова. - М.: П. 24 Педагогика, 1987. - 544 с.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие / Г.К.Селевко - М. : народное образование, 1998. -256 с.
7. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя. Книга для учителей / И.И.Чернокозов. - К.: Рад. Шк., 1988. - 221 с.
8. Шаталов В.Ф. Точка опоры / В.Ф.Шаталов. - Минск: Университетское образование, 1990. - 224 с.

Анотація

У статті зроблено історико-педагогічний аналіз досвіду роботи педагогів-новаторів другої половини ХХ століття, показана їх роль в розвитку педагогічної майстерності вчителя.

Аннотация

В статье осуществлен историко-педагогический анализ опыта работы педагогов-новаторов второй половины ХХ ст., показана их роль в развитии педагогического мастерства учителя.

Summary

In this paper carried out an analysis of historical and educational experience of teachers and innovators of the second half of the twentieth century, showing their role in the development of pedagogical skills teachers.

Ключові слова: педагоги-новатори, педагогіки співробітництва, творчий вчитель, педагог-майстер.

Ключевые слова: педагоги-новаторы, педагогика сотрудничества, творчий учитель, педагог-мастер.

Key words: teachers and innovator, pedagogy of cooperation, creative teacher, teacher-master.